

Milivoj Telečan
Zagreb

SLAVENSKI ELEMENTI U LEKSIKOGRAFSKOM DJELU ENRICA ROSAMANIJA

UDK 801.1.808-3

Rad primljen za tisak 20. lipnja 1985.

Lingvistička nauka je do danas posvetila relativno velik broj rasprava proučavanju romanskih utjecaja na jugoslavenske (napose obalne) jezične i onomastičke sisteme, u čemu su susjedni, italoromanski utjecaji zacijelo odigrali najznačajniju ulogu. Nedostaju još uvijek opširniji sintetički radovi koji bi suvremeno impostirali i opisali ovaj problem.¹ Od posebnog su interesa za jugoslavensku romanistiku varijeteti negdašnjeg romanskog govora na istočnoj obali Jadrana (zvanog *dalmatski*, *dalmatskoromanski*, *dalmatinsko-romanski iz predmletačkog doba*² itd.), čiji su se relikti sačuvali u narječjima našeg primorja i u zaleđu, ili su bili otkrivani po starijim spisima razne naravi, pa i rekonstruirani analizom najstarijih romanskih posuđenica. Nakon poznate Bartolijeve monografije *Das Dalmatische* iz 1906, tim istraživanjima je dao zamah i nezaobilazan doprinos osnivač romanske filologije i balkanistike u nas, Petar Skok. Njegovo životno djelo, posthumno objavljeno u 4 sveska³, od fundamentalnog je značenja za tu problematiku. Detaljan popis onoga što je objavljeno u domeni dalmatskog i istroromanskog sačinio je Ž. Muljačić: »Bibliographie de linguistique romane. Domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes (1906 — 1966)«, *RLiR*, 33, 1969, str. 144—167, 356 — 391. Isti autor, koji je velik broj svojih radova usmjerio na proučavanje dalmatskog, nedavno je iznio najnovije podatke o tim istraživanjima⁴, te najavio nastavak navedene bibliografije: »Ein Supplement der zitierten Bibliographie für die letzte Dekade (1966 — 1976) steht vor Vollendung.«⁵

Međutim, istraživanja u obratnom smislu, odnosno slavenskih utjecaja na romanske jezike, te napose za nas važnih jugoslavensko-talijanskih kontakata — bez obzira na to jesu li posrijedi kulturno posuđivanje ili organske interferencije u graničnim područjima nekad i danas — prilično su oskudna. V. o tome: Ž. Muljačić, »Lingue romanze e lingue slave«, str. 413 — 417. Unaprijed

se može ustvrditi da »l' intensità dell' influsso slavo su idiomi romanzi (sempre ad eccezione delle condizioni vigenti nel rumeno, nell' istrioto e nel passato anche nel dalmatico) non è paragonabile a quella dovuta all' influsso di idiomi romanzi su idiomi slavi« (Id., *ibid.*, str. 417), ali se nadamo da su vremena kad se ovo pitanje prešućivalo ili a priori potećenjivalo napokon za nama. O tome kako se još nedavno pristupalo ovim vezama i utjecajima svjedoče nam dva leksikografska repertoara Enrica Rosamanija, *Vocabolario giuliano* i *Vocabolario marinaresco giuliano — dalmata* (nastavak ili dopuna prvoga)⁶, o čemu će biti dalje riječ u ovom članku.

Osvrtati se danas na *Vocabolario giuliano*, koji će uskoro napuniti 30 godina od objavljivanja, može na prvi pogled izgledati deplasirano. Ali, s obzirom na to da se radi o zamašnom dijalektalnom (doduše »vrlo heterogenom«) korpusu, što obuhvaća oko 36 500 riječi (kako navodi autor na str. 1317), s obzirom na to da je u njemu zabilježen relativno veliki broj natuknica slavenske tj. srpskohrvatske i slovenske provenijencije, čijoj se obradi prišlo s historijskim pretenzijama⁷, čini nam se da ga vrijedi istaći kao primjer kako se **ne smije** pristupiti utvrđivanju slavizama u talijanskim standardnim i dijalektalnim leksicima. Tim više, što je 1974. dovršeno objavljivanje Skokova ERHSJ (v. bilj. 3; on je u neku ruku povod ovome članku), a nakon njega je okončano gotovo stogodišnje izlaženje *Rječnika hrvatskog ili srpskog jezika JAZU* (ARj), čiji je posljednji, 23. svezak objavljen 1975/76. Djelomično je objavljen i etimološki rječnik slovenskog jezika; France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slov. jezik, Knjiga 1. (A — J), 1976, str. XXX + 235. Za srednjovjekovni latinitet u Jugoslaviji sada imamo: M. Kostrenčić — V. Gortan — Z. Herkov, *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Iugoslaviae*, Zagreb 1973 — 1978.

Ali, što vrijedi nabrajati literaturu? *Vocabolario giuliano* u uvodnoj bibliografiji navodi samo dva rada *jednog* jugoslavenskog autora, M. Deanovića, i to: 1) »Avviamento allo studio del dialetto di Rovigno d' Istria«, Zagreb 1954; i 2) »Nomi di piante nell' istrioto« AGIt, XXXIX, 1954, str. 188 — 205. Nema niti *jednog* jedinog članka P. Skoka, ne spominje se, jasno, poznata rasprava J. Ribarića »Razmjestaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri«, *Srpski dijalektološki zbornik*, Knjiga 9, Beograd 1940, str. 1 — 207. Netragom je nestao ARj . . .

G. Maver u recenziji za *Vocabolario giuliano* (in: *Ricerche slavistiche*, VI, 1958, str. 200 — 206) spočitava — doduše diskretno — autoru da je svoj rječnik zasnovao na geografsko-regionalnom kriteriju, primjećuje da na istraživanom području »le stratificazioni dialettali sono talmente complesse che la loro netta separazione non può che in minima parte essere opera di un lessico« i podijelio je »tutte queste voci passate dallo slavo all' italiano in tre categorie: 1) imprestiti che, per la loro diffusione, oltrepassano i limiti esclusivamente locali; 2) imprestiti rimasti fissi nelle piccole aree confinanti; 3) parole croate e slovene usate prevalentemente, nel discorso italiano, dai bilingui«, kako bi barem donekle unio nešto reda u Rosamanijev materijal. U prvu kategoriju uvrstio je riječi: *baba*, *britola*, *chila*, *colaz*, *graia*, *grebano*, *grumaza*, *gubana*, *parpagnaco*, *papuz*, *patoc*, *pesterina*, *pustot*, *semelza*, *zvitig*, *strucolo*, *struza*. Njegova razložna rasprava o tim terminima dobar je uzorak kako bi trebalo raditi na utvrđivanju porijekla aloglotskih elemenata.⁹

Ako na naše slavizme u *Vocabolario giuliano, mutatis mutandis*, primijenimo Maverove metodološke postulate, sažete u tri pitanja: 1) donde proviene tale voce?; 2) dove si è diffusa?; 3) quando ne è avvenuto l' imprestito?¹⁰ vidjet ćemo da u tom pogledu vlada silno šarenilo, a ponajčešće proizvoljnost, i da je od svega toga donekle poštovano jedino 2. pitanje. Odgovor na nj dat je uglavnom u zagradi, gdje se spominju lokaliteti koji rabe taj termin. Kamen spoticanja zapravo je odgovor na prvo pitanje, odnosno porijeklo ili etimon. Budući da je istraživano područje zaista složeno što se tiče dijalekatskih stratifikacija, teško bi bilo očekivati opširnu »histoire du mot«, u Meilletovu smislu. U vrijeme kad je autor obrađivao svoj rječnik jezična se znanost još nije bavila intenzivno kompleksom pitanja koji danas po naslovu čuvenog Weinreichova djela nazivamo »languages in contact« (za to v. R. Filipović, *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Zagreb 1971, str. 89 — 142), a i političke okolnosti su skretale raspravu u ekstralingvističke vode, ali je nekakva načela ipak trebalo poštovati: potvrđenost u postojećim srpskohrvatskim i slovenskim rječnicima raznih profila, fonetski oblik (bez obzira na to radi li se o čisto slavenskom elementu ili integriranim posuđenicama u dotičnim jezicima i njihovim dijalektima), stilsko-uporabna vrijednost, itd. Najdosljednije bi bilo pridržavati se načela »etimologia prossima«. Tako bi oblici *sdela/sdila* »scodella, catino di legno« u talijanskom bili slavenskog porijekla, iako je to za srpskohrvatski »posuđenica iz sjev. Italije« (Skok *ERHSJ*, II, s.v. *zđjēla*; ARj 22, 692), baš kao i *cūcuruz* »granoturco«, koji je za nas turcizam (Skok *ERHSJ*, II, s.v. *kukuruz*; ARj 5, 765), da i ne govorimo o drugim brojnim terminima koji su već odavno čvrsto ugrađeni u jugoslavenske govore.

Ako se, dakle, različito tretira razina, pa i način izvođenja porijekla riječi (što je ponekad i posljedica metodoloških pogleda i ograničenja¹¹), nespornosti nastaju na sve strane. To između ostalog posebno pogađa dalmatske relikte, koji jednom bivaju »*stranierismo*« (s.v. *cherpatior* »coltrone«¹²), drugi put su to »preziosi elementi latino-italiani« (s.v. *splagna* »pialla«¹³), a događa se da i najobičniji venecijanski oblik bude proglašen starijim (s.v. *grispa* »ruga«: »forma dell' ant. dalm. perché proprio soltanto al dial. croato delle isole«). Iako je citiran autor tog mišljenja (Piasevoli), Rosamani se očito s njim slaže, jer nema nikakva komentara. Zašto je slavensko-talijanski hibrid *maslinare* (Arbe Stat.) »macinare le olive« objašnjen kao »voce dalmatica, cioè preveneta e precroata«, teško je dokučiti¹⁴. S druge strane, u novijem *Vocabolario marinaresco* ... termini *cvarato* i *ghindaz*¹⁵ bivaju »parole slave (croato dell' Istria e della Dalmazia)« (str. XVIII), iako su to za nas više ili manje integrirane posuđenice iz mletačkog/talijanskog (cfr. Boerio 304, 545). Kad nedostaje razgraničenja, izriču se sudovi kao onaj za izraz *muci!* esclam. (per comandar silenzio): »D' area troppo estesa per farla derivazione dallo slavo. Più che slavismo per noi, sarebbe italianismo per gli slavi.«¹⁶

Ukratko, budući da nema bilo kakve definicije za riječi slavenskog porijekla, odnosno porijekla iz srpskohrvatskog i slovenskog (koje nas ovom prilikom zanimaju), niti bilo kakvog kriterija koji bi uvjetovao njihovo uvrštenje u *Vocabolario giuliano*, ne preostaje nam nego pokušati rekonstruirati autorove stavove prema njima, ravnajući se po njegovim opaskama ili komentarima. Primjeri što ih navodimo ne buhvaćaju sve slučajeve, već reprezentativno potkrepljuju našu klasifikaciju.

1) Brojne su riječi uz koje se ne daje *nikakve* oznake. Za *brigna*, *bùliza/bù-riza*, *cluca*, *corito*, *draga*, *ghiriza*, *graenta*, *grèndana*, *griša*, *lucom*, *pètiza*, *plucia*, *potiza*, *rachia*, *rebota*, *s'cetina*, *serne/zerma*, *siba*, *scorgne*, *smreche*, *su-pagno*, *vartal*, *zòbane*, *bernavreche*, *blata*, *caiata*, *coliba*, *cosseraza*, *cotal*, *cù-ciza*, *drègnola*, *gace*, *giagia*, *iusca*, *matica*, *misol*, *mlaca*, *paciuho*, *pletara*, *ploce*, *scoropic'*, *smetana*, *supela*, *torba*, *zima*, cfr. G. Maver, *cit. recenzija*, 204 — 206. Njima valja pribrojiti:

bobici »granoturco fresco« (Skok *ERHSJ I*, s.v. *bòb*: *bobič* (Buzet, Sovinjsko polje) 1° zrnje kukuruza koje ima još u sebi mlijeko)

zarzan, *-ac* »scricciolo« (hrv. čak. i cak. *čarčwak*, *carcwak*; ARj 1, 875)

grabia »rastrello« (hrv. *grablje*; ARj 3, 356)

graita »cespuglio, siepe spinosa« (ARj 3, 374. 375; Deanović, *Voci slave...*, 59; Maver, *cit. rec.*, 202. Dodajmo da *graja* znači i u Splitu »šiprag, ograda od žbunja«)

coluba »filone di pane« (hrv. čak. *kolùba* »miche de pain < gr. κόλυβον. Cfr. V. Vinja, »Le roman de Dalmatie, intermediaire des éléments grecs dans l' ichtyonymie yugoslave«, *BALM*, 10 — 12, 1968 — 1970, str. 79: »... le comportement de la β intervocalique et la conservation de la valeur bilabiale en čakavien montrent très bien que le (...) mot est passé par le dalmate«.)

cùcuruz »granoturco« (hrv. *kukuruz*, za etim. v. *gore*)

polegana (T.Lg.), *polagana* (Z.), *puligana* (T.R.F.Lg.C.) »astuzia, calma, flemma, tattica« (hrv. *polagan(o)*; ARj 10, 583. 584; Skok, *Term.*, 134; Skok *ERHSJ II*, s.v. *làk*; Prati, *Etimologie venete*, s.v. *polegana*: »dallo slavo *polagano* »dolce, soave, piano«)

rocno »ceneraccio« (hrv. *rakno*, čak. *roknò*; ARj 13, 21; Skok, »Zum Balkanlatein IV,« *ZfrPh*, 54, 107; Skok *ERHSJ III*, s.v. *rákno*)

smola (T. Ve.) »colla da calzalai« (hrv. *smola*; ARj 15, 763; Skok *ERHSJ III*, s.v. *smòla*)

sdela, *sdila* (Lg.F.) »scodella, catino di legno« (hrv. čak. *zdela*, *zdila*, za etim. v. *gore*), itd., itd.

Ovdje je poučno spomenuti slavensko-romanske hibride:

grabunar (Lp.) »scardassar« (< hrv. *grebenati* + ven. *-ar*)

smamir (Z.) u rečenici: *El me ga smamì la serva* »Mi soffìò la serva« (< hrv. aspektalni infinitiv *izmamiti*)

lonzepadete (F.) »stagnaio, stagnino« (U ovom obliku jasno se uočava paretimološko motiviranje prvog dijela složenice *conzapadete* s hrv. *lonca* »pentola«, gen. sing. *lonca*)

lùstriza (Vert.) »lucertola« (Dolazi do ukrštanja hrv. *gušt(e)rica* × tal. *lucertola*. Cfr. V. Vinja, »Alcuni tipi di incroci linguistici neolatino-slavi«, *SRAZ* 3, 1957, str. 34 i passim.)

s'cipular (T.) »spiluzzicare, piluccare« (Isto kao i *gore*. Za objašnjenje: V. Vinja, *ibid.*, str. 34, bilj. 9: »Sorto dallo sloveno *ščipati* »pizzicare« × tal. *piluccare*«.)

2. Povremeno je porijeklo naznačeno indirektno, ili opisom same stvari, izvanjezičnog elementa.

cudic' (T.) »diavolo«: »Appreso o nelle gite carsoline o dagli slavi che scendono

a Trieste«. (< slov. *hudič* »id.«)
càpiza »Berretto dei croati, di color scarlatta, ricamato di nero« (< hrv. *kapica*; ARj 4, 842; Skok *ERHSJ* II, s.v. *kàpa*)
colo »Danza slava introdotta nei paesi d'Istria passata sotto la Jugoslavia« (< hrv. *kolo*; ARj 5, 209.210)
mlecàriza (F.) »Lattaia di campagna (quindi croata)« (< hrv. čak. *mlekarica*; ARj 6,850)
scrila (A. cont.) »schiusino«: »Voce usata dai bilingui dell' Istria interna«. (< hrv. *skril(j)a*; ARj 15,328)

2.1. Zna biti i ovakovih zaključaka:

s.v. *tri* (R.D.) »tre«: »(F. 1956) *Tri Narance* è il titolo di un racconto pop. croato, raccolto a Fiume da Maja Bošković — Stulti (sic!) (Es. dell'affrettato travaso di croati nelle terre giuliane, ingiustamente occupate.)«

3. Tumačenje je podulje, ali nema izvora i zaobilazi južne Slavene.

s.v. *sùchigna* (A. Lp.) »giacchettaccia (dei maschi), vestito di panno pesante delle contadine«: »Nome dato già al tempo dei poeti provenzali ad un palandrano venuto dalla Polonia, il quale si diffuse mutando nome, chiamandosi »suckenie« in Germania, »surcot« in Inghilterra, »sorquagne« o »sorquanie« in Francia.«

Usp. sada o tome: I. Petkanov, »*Bulgar(us)* e *suknja* nelle parlate latine e neolatine«, *Ricerche slavistiche*, 3, 1954, str. 47 — 49; Skok *ERHSJ* III, s.v. *súkati*; *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Iugoslaviae*, ss.vv. *sechina*, *suchigna*, *sucna*, *sucha*, *sucniça*, *suchniça*, *succhiçna*.

4. Slavensko se porijeklo pokušava nekako pobiti, iako praktički svi argumenti idu njemu u prilog.

s.v. *cista*: »2. agg. squattrinato *Restar cista* Restare pulito (...) Secondo Io Strekelj (...) sarebbe d'origine slava. Vid. osserva che il macao donde proviene, è d'origine ungherese. La voce è recente«. Očito je u vezi s hrv. *čist* 'pulito, squattrinato', ARj 2, 40. 41. 42. 43. Cfr. M. Deanović, *Voci slave ...*, str. 57; Maver, *cit. rec.*, str. 204; Skok *ERHSJ* I, 328.

s.v. *graca* (P.) »minestrone«: »Il DEI la dice voce istriana (in che senso?) nel significato di cicerchia, vecchia, dallo slavo. Ma se istriano è usato per istrioto cioè prevenuto, l'omofonia col lat. CRACEA [greška, umjesto CRACCA, kako stoji u DEI 1144. M.T.] Cracca **non** è puram. occasionale.« U prvom redu, tal. *cracca* je »v. dotta« (DEI 1144) i teško da bi se nametnula za naziv pučkog jela. Hrv. i slov. »grah legumen, *Phaseolus vulgaris* L., *Pisum sativum* L.« (ARj 3, 378.379) najbolje tumači oblik i sadržaj u *gracca*. Za -/h/->-/k/- usp. hrv. *Vlah* / tal. valacco. Cfr. također Maver, *cit. rec.*, str. 205.

5. Kriva tumačenja su brojna (v. također gore), ali dobrim dijelom potječu iz slavofobije.

5.1. s.v. *bomè* (F.) »escl. (di meraviglia). Forse da **bono mio**«. To je zapravo Ivino mišljenje (A. Ive, *I dialetti ladino-veneti dell' Istria*, str. 90). Cfr. ARj 1, 274; Skok *ERHSJ* I, 180 < hrv. *bo(g)me*; Deanović, *Voci slave ...*, str. 64.

5.2. s.v. *pec*, -a (Fo.T.) »fornaio, fornaia«: »Voce d'area molto diffusa nella Venezia Giulia, d'orig. austriaca.« A riječ se potpuno fonetski i sadržajno slaže sa slov. *pek* »pekar«. Cfr. Škerlj — Aleksić — Latković, *Slovenačko — srpskohrvatski rečnik*², Beograd — Ljubljana, 1974, s.v.

5.3. s.v. *žaba* (Vgl.Z.Go.) »rana«: »Vegliotto, quindi preveneto e precroato.« Još jedan suvišni »dalmatizam«, samo nije jasno zbog čega. Cfr. Skok *ERHSJ* III, s.v. *žaba*. Za značenje »rospo« v. Deanović, *cit.*, 65.

5.4. Hrvatima se ukidaju ili poriču neke riječi.

Ovakvo se objašnjenje daje s.v. *sagra* »sagra (festa di natura religiosa nei villaggi e paesi), (per estens.) festa celebrativa, in genere«: »Sagra la chiamano anche i croati, ai quali è del tutto sconosciuto il corrisp. vocabolo serbo-croato.« O ovakvom nazivu nema ni spomena u J. Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija*. Hrvati za to imaju odavno uobičajene riječi: *svetkovina*, *proštenje*. Cfr. Deanović — Jernej, *Talijansko — hrvatski ili srpski rječnik*³ Zagreb 1973, s.v. *sagra*: »svetkovina patrona (ili sveca zaštitnika), proštenje.« Od mletačkih posuđenica raširena je *fešta*, s općenitijim značenjem: *slavlje*, *proslava*, itd.

5.5. Karakteristično je i etimološko fantaziranje, koje može biti posljedica neznanja, ali i grčevitog nastojanja da se obrani generalna koncepcija rječnika.

U članku *coleda* (C.) »1) canto in uso da Natale all'Epifania nella questua dei ragazzi 3) (Lp. Lg.) fuoco, falò« značenja riječi su potpuno ispravna, ali je tumačenje slijedeće: »La voce chersina significherebbe anzitutto colletta, e poi canto, per mezzo del quale la si fa. A Lussingrande la colletta della legna da la possibilità del gran fuoco della vigilia di S. Anna e viene a significare Falò e fuoco.« Drugim riječima: hrv. *koleda* < ven. **coleda* < tal. *colletta*, što je besmisleno, jer u venec. tog oblika nema. Cfr. o tome: *ARj 5, 185.186.187; Ribarić, *cit.*, 158; Skok, »Bilješke iz rječnika balkanskog latiniteta«, *Živa antika*, 4, 1954, str. 184 — 187; Skok *ERHSJ* II, s.v. *kolèda*.

U ovu kategoriju spada i domišljanje na str. 1338, s.v. *modrize* (Lg.) »lividure«: »Cfr. arc. matrice (madre d' impronta).« Hrv. oblik *modrice* (pl.) »lividure« u vezi je s pridjevom *modar* »blu«.

6. Jedan se dio slavizama svrstava pod oznaku »Stranierismo«¹⁷.
crìpiza »legnetto a quattro ruote« (< slov. *kripica*)
pesterna (T.F.Lg.) »bambinaia« (< slov. *pesterna*, *pestrnja*, knjiž. *pestunja* »id.«. Usp. hrv. *pjestovati* »curare« (ARj 9, 922.923).
pocrivaza (Lp.) »specie di turbante bianco delle contadine« (< hrv. čak. *pokrivača*)
patoc (T.P.), *potoc* (T.A.F.) »torrente« (< hrv. *potok*)
staro (R.) »molto vecchio« (< hrv. *star* »senex, vetus, antiquus«; zanimljiva je rečenica u kojoj se navodi ova riječ: »El xi viecio staro«. Posrijedi je tau-tološka determinacija. Cfr. V. Vinja, *Alcuni tipi di incroci...*, str. 41.
slivoviz (T.) »acquavite di prugne« (< hrv. šljivovica).
I (deminutivni) morfem *-iza* (< hrv. *-ica*) je »straniero« (ss.vv. *nàniza*, *pùpiza*).

6.1. Pejorativna varijanta ove naznake je »Puzza di straniero«:
màlin (A. cont. Lp.) »mulino« (< hrv. čak. *màlin*; ARj 6,417)
nà (F.T.) inter. »to', tieni« (< hrv. *nà*; ARj 7, 203; Skok *ERHSJ* II, s.v. *nà*)

7. Na jednom mjestu javlja se čak oznaka »*Illirico*«: s. v. *popòniza* »bombina o gombina«: (detta in illirico *popòniza*) ... Za hrv. *popo(v)nica*, *popunica*, v. Skok, *Term.*, 71; ARj 10, 807.827; Skok *ERHSJ* III, s.v. *pùn*.

8. Kad je napokon eksplicitno rečeno da je posrijedi riječ ili izraz slaven-skog porijekla, formulacije su raznolike.

- 8.1. »*Voce slava*«: »*mlècherza* (T.) »lattaia«
 »*Dallo slavo*«: »*colòvret* (Tg.) »molinello da filare«
dolina »dolina«
mlinze (Sesana) »certi cialdoni di pasta ...«
sripnia (Cap. cont.) »grande padella sotto la quale viene arrostito il pane«¹⁸
spavada,-ina (T.) »dormita,-ina«¹⁹
 »*Slavismo*«: »*cus'ceriza* (Sansiego, Chiusi) »lucertola«²⁰
giagia (R.) »uova«²¹
 »*Sa di slavo* ...«: »*trepeliche* (B.) »pioppo«²²

- 8.2. Direktne oznake su malobrojne i kratke²³
 »*Dal croato*«: »*clèmpavo* (F.) »storto«
grabagna (far) (F.) »arraffare«
siza (F.) »filo di ferro zincato«
sligaz (F.) »sputo, scaracchio«²⁴
3arostano (F.) »soffritto«
3ifut (F.) »ebreo«
zuvar (F.) »accudire ai bambini«
pus'ciar (Z.) »colare (per difetto di chiusura)«²⁵
 »*Serbo-cr. e dalm.*«: »*dupin* »delfino«.

8.3. Vrlo se rijetko spominje etnička oznaka *slovenski, Slovenac*. Pored navedenih formulacija (izuzev, dakako, onih pod 8.2.), javljaju se varijante: »*La voce d' importazione cragnolina* ...« (s.v. *smir* »ralla«); »*Appreso* (...) *nelle gite carsoline* ...« (s.v. *cudic'* »diavolo«). Nakon svega što je izloženo, podsjetimo da je G. Maver prije gotovo 30 godina upozorio: »Non sarà infine fuori luogo raccomandare ai linguisti della Venezia Giulia di evitare il termine »dialetto slavo« e di sostituirvi, a seconda delle località studiate, quello di »dialetto sloveno« o di »dialetto croato.«²⁶

U zaključku možemo navesti riječi P. Tekavčića: »È vero che il vocabolario del Rosamani soffre di un' inutile prolissità e di una fortissima e sorprendente dose di irredentismo, che è incompatibile con il carattere oggettivamente scientifico e che pregiudica seriamente il valore di tutta l'opera; ma, purgato di tutta la scoria extralinguistica e usato *cum grano salis*, anche questo vocabolario può essere utile nelle ricerche dialettologiche veneziane e venete (soprattutto per la copiosità del materiale raccolto.«²⁷ Međutim, što se slavenškog (srpskohrvatskog i slovenskog) elementa tiče, ne postoji nikakva definicija što se pod tim podrazumijeva, nemoguće je utvrditi bilo kakav kriterij selekcije, a njegova je interpretacija nepouzdana i prečesto tendenciozna. Ovakav slavofobski pristup i »metodu« što odatle izvire danas valja prevladati i odbaciti, ako se želi znanstveno i trijezno raspravljati. Autorove

riječi »Bilinguismo, coesistenza, sono armi rivolte contro gli autoctoni. Ci sia una volta maestra la storia.« (str. XVII — XVIII) potvrđuju da je postu-
pao upravo obratno.²⁶

Što reći o nastavku ili dopuni prethodnog djela, koji je objavljen pod
naslovom *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata?* (v. bilj. 4)

Ono *marinaresco* u naslovu znači da se radi o popisu termina u vezi s
morem i pomorskim životom, a *giuliano-dalmata* trebalo bi da obuhvati nazive
i izraze koji se, osim na prethodno istraživanom terenu od Julijske Venecije
do Zadra, rabe i u Dalmaciji. To konkretno znači da se area sada proširuje
do Dubrovnika (stidljivo se spominje i Split, te neki otoci koji prije nisu
bili na listi). Upotrebljavaju se i »Questionario dell'Atlante Linguistico Ita-
liano« i »Questionario dell'Atlante Linguistico Mediterraneo«. Od jugoslaven-
skih autora, bibliografija uključuje 1 popularno djelce P. Skoka²⁷, 2 naslova
M. Deanovića i 5 naslova V. Vinje. Nema ni jednog od brojnih radova Ž.
Muljačića, koji iznose rezultate njegovih istraživanja dalmatskog, a ni P. Te-
kavčića, koji obrađuju istroromanski. Kako to da se u izradi ovakvog rječnika
prešuti postojanje opsežne *Pomorske enciklopedije* Jugoslavenskog leksiko-
grafskog zavoda, u 8 svezaka (Zagreb, 1954 — 1964), koja već doživljava 2. izda-
nje (6. svezak, *Pe-Rh*, objavljen je 1983)?

Postavljaju se 3 osnovna pitanja: obuhvaća li ovaj rječnik pomorske ter-
mine koji su zastupljeni u iskonstruiranom narječju »giuliano-dalmata« na
potezu od Trsta do Dubrovnika, ili samo nazive romanskog porijekla u dija-
lektima istočne obale Jadrana, ili uopće pomorske termine na tom području,
bez obzira na to kojem sloju i razdoblju pripadaju?

Na prvo pitanje odgovorio je sam autor kad je nekako htio sažeti kon-
cepciju rječnika: »*Il Vocabolario* nella sua composizione doveva ridare la
fisionomia di una regione che era stata nei secoli sempre etnicamente e
linguisticamente italiana.« (*Presentazione*, XV). »*Vocabolario marinaresco* ...«
samo je (geografski) produžetak toga stava. Jednom jedinom rečenicom raz-
riješiti svu onu zamršenu dinamiku stoljetnih jezičnih miješanja, simbioza i
posuđivanja, o čemu postoji odgovarajuća literatura, suviše je lako, ali nije
ozbiljno.

Ako je autor htio sakupiti samo nazive romanskog porijekla (što se dade
izvesti iz citirane rečenice), pa i pokazati da je ta terminologija stopostotno
»italiana« (najvećim dijelom mletačka), onda je u tome polovično uspio. I
letimična usporedba *samo* s indeksom u citiranoj Skokovoj *Terminologiji*
(str. 178 — 182) pokazuje da je ekscerpiranje bilo površno. Primjerice, ako
su za obitelj *Mullidae* (*Mullus barbatus* i *Mullus surmuletus*) navedene relativ-
no brojne varijante *tria*, *triga*, *trigia*, *tregia*, *trilia*, *trigla*, *triglia*, *trea*, *tréia*,
barbon i *burbon*³⁰, zašto za mekušca *Loligo vulgaris*, pored naziva *calamar(o)*,
caramal(eto), *calimar*, *-ereto*, postoji još samo *òligagn*³¹, kad *Term.* navodi i
oblike *lignja*, *liganj*, *uligna*? Da i ne govorimo o varijantama *oligna*, *uli-
ganj*, *ligan*, *ligna*, *ligunj*, etc. (Skok ERHSJ, II, 294). Kamo su nestale riječi
berita, *centulin(a)*, *đardin*, *loštrac*, *kunjka*, *parići*, *pulentada*, *sić*, *viola*, *žunta*,
a pogotovo dalmatski relikti

galatina < GELARE, GELU REW 3714, 3718; Skok ERHSJ I, 546

gujba < GUBIA REW 3906; Skok ERHSJ I, 586

krka < CORTICE REW 2263; Skok *ERHSJ* II, 203
planja < PLANA, *PLANULA REW 6567, 6580; Skok *ERHSJ* II, 675
ričak/rečijak/ričaglo < RETIACULUM REW 7257; Skok *ERHSJ* III, 137 (138.)
ranketljiv < RANCIDUS REW 7040; Skok *ERHSJ* III, 107
romijenča < AERAMEN REW 242; Skok *ERHSJ* III, 104
sidlo/siga(lj) < SITULA REW 7962; Skok *ERHSJ* III, 228
skošur < *EXCUSSORIUM REW 2997; Skok *ERHSJ* III, 262
surgat < SURGERE REW 8475; Ž. Muljačić, »Dalmatske studije III: *surgati*
(se) 'usidriti (se)'«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 8, Zadar 1970,
 str. 80—88.

tanga < TINGERE REW 8750; Skok *ERHSJ* III, 471.

itd. Pitamo to, jer se iz potonje skupine ipak bilježe termini kao *iàrbul* »albero (di naviglio)« i *àrgutla* »barra (del timone)«, uz novije *albero* i *argola*. Da u pomorskoj terminologiji istočne obale Jadrana ima velik postotak romanizama, a naročito venecijanizama, to nitko razložan danas ne želi poreći. U posljednjih pola stoljeća dosta je o tome pisano, samo valja razlučiti *kako* se pisalo i *što* se pisalo.²

Ako je, pak, autor (i priređivač) htio uzeti u obzir i tisućgodišnje postojanje srpskohrvatskih dijalekata na rečenom području (koje bi u tom slučaju trebalo proširiti do Bojane), onda onih nekoliko slavenskoromanskih hibrida (*bàviza* (Rag.) »dim. di bava«; *costivamo* (Rag.) »costeggiamo«³³; *guvèrnas* (Rag.) »nella frase come governi tu la nave?«; *màrinana* (Rag.) »marinato«³⁴; *žagnorida* (Lp.) »(nuoto) tuffo a capofitto«) i šačica srpskohrvat. naziva uglavnom bez oznake, često krivo navedenih ili morfološki opisanih³⁵, predstavljaju tek neuspjelu karikaturu stvarne situacije. Zar da se unesu termini kao *cobàsize* (Rag.) »salsicce«, *iès* (F. ALI) »riccio di mare« i *mòra* (Rag.) »incubo« (sic), a ne spomenu opće rašireni, živi, duboko ukorijenjeni i ničim zamijenjeni slavenski *brod* »barco«, *jedro* »vela«, *mreža* »rete« ili *veslo* »remo«? U vrlo laskavoj recenziji, B. E. Vidos kaže da je ovo »in complesso un dizionario, direi quasi una sorta di enciclopedia, interadriatico.«³⁶ Uza svo poštovanje prema autoritetu B. E. Vidosa, naše je čvrsto uvjerenje da je *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata* klimavi »ponte interadriatico« na kojem se odvija strogo kontroliran *jednosmjerni* promet, neovisno o toku vremena i zbivanja. Kako bi rekli naši otočani: »*Maša vergul(i) puntižel za pasat na drugu bandu.*«

BILJEŠKE

¹ O tome vidjeti C. Tagliavini, »Sugli elementi italiani del croato«, *Italia e Croazia, Reale Accademia d'Italia, Roma 1942*, 377—454. Sada: Ž. Muljačić, »Lingue romanze e lingue slave«, *XIV Congresso internazionale di linguistica e filologia romanza, Napoli 15—20 aprile 1974, Atti, I*, Napoli 1978, str. 407—421. Oba rada imaju bogatu bibliografiju. Od novijih cjelovitijih radova na tom području, objavljenih u Jugoslaviji, navodimo: S. Musić, *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Beograd 1972; B. Jurišić, *Rječnik otoka Vrgade*, Zagreb 1973; J. Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija* (2. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje), Split 1976; Milan Moguš, *Čakavsko narječje* (Fonologija), Zagreb 1977; R. Vidović, Čakavske studije, Split 1978 (v. posebno str. 33—121, gdje se raspravlja o mletačko-talijanskom utjecaju na splitski dijalekt); itd.

² P. Skok, in: *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, 1956. str. 653.

³ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (Uredili akademici M. Deanović i Lj. Jonke. Suradivao u predradnjama i priredio za tisak V. Putanec), I—IV, Zagreb 1971—1974 (dalje: Skok *ERHSJ*)

⁴ Z. Muljačić, »Noterelle dalmatiche« in: *Festschrift für Rupprecht Rohr zum 60. Geburtstag*, Heidelberg, str. 327—337.

⁵ Id., »Sprachgeographie und Kasusgrammatik«, in: *Zeitschrift für Balkanologie*, XVII/1, 1981, str. 37, bilj. 1.

⁶ E. Rosamani, *Vocabolario giuliano*, Bologna 1958; Id., *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata* (a cura di Mario Doria), Firenze 1975.

⁷ M. Doria, in: *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata*, str. VIII.

⁸ Izuzmemo li radove kao: H. Schuchardt, *Slavo-deutsches und slavo-italienisches*, Graz 1884; A. Ive, *I dialetti ladino-veneti dell'Istria*, Strasburgo 1900; M. Deanović, »Voci slave nell'Istria«, *Ricerche slavistiche*, III, 1954, str. 51—68; te DEI, rječnici venecijskih i furlanskih dijalekata (u kojima se slavensko-romanske interferencije najviše očituju) mahom zanemaruju historijat posuđivanja. G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*³, Venezia 1867, rijetko se u to upušta. E. Kosovitz, *Dizionario-vocabolario del dialetto triestino e della lingua italiana*, Trieste 1889, na kraju knjige daje »Elenco delle voci esotiche« (str. 571—575) gdje oznaka »v. slava« stoji uz riječi: *clanfer, clanz, grubla, mlecherza, patoch, pech, plucia, svitich/zvitich*. Riječi u istom popisu: *cluca* »gruccia«, *presniz* »specie di pasta dolce«, *šmetena/šmetina* »panna« nemaju nikakve opaske, a *cren* »armoraccio« je »v. boema«. *Il Nuovo Pirona* (G. A. Pirona, E. Carletti, G. B. Corgnali, Udine 1935) ne bilježi porijeklo posuđenica. *Nuovo dizionario del dialetto triestino* Giannija Pinguentinija (Bologna, 1969) ima podnaslov »Storico, Etimologico, Fraseologico«, ali je za slavenski element nepouzdan, često konfuzan i nerijetko tendenciozan. Recimo, s. v. *pus'cia*: »arnese munito di molti ami ... per catturare seppie e calamari. Etim. OPUSCOLA>puscla>puschia. Insostenibile la derivazione del verbo slavo »puscati« per »pustati«, lasciare, abbandonare. Tutta la terminologia marinara degli slavi adriatici è grecolatina.« Ovakvih brzometnih zaključivanja ima dosta u toj knjizi. Evo nekih: s. v. *britola* — »forse da un basso latino *brittus*«, s. v. *bussaco* »bue di piccola taglia« — »forse da *bos (bus)* = bove, con mutamento del *t* in *c* gutturale nel suffisso«. (V. sada u Skok *ERHSJ*, I, s. v. *bùša*: »Hrv. srp. naziv potječe od mađ. *busa* »untersetzt, dick, zdepast, zbijen«); s. v. *smola* »resina«: »Probabilmente risale al latino *mollis*, per antonomasia«; s. v. *poligana* »astuzia, saper fare, lusinga«: »Forse da *politicana* o da *pullus* (Vidosi)«.

Značajan doprinos ovim istraživanjima dat će ASLEF (Atlante storico — linguistico — etnografico friulano) na kojem G. B. Pellegrini sa suradnicima radi još od 1964. O tome i o Pellegrinijevim radovima koji sa strogošću i znanstvenom čistoću utvrđuju očite slavenske etima i istražuju slovensko-furlanske kontakte, cfr. Giovan Battista Pellegrini, »Studi di onomasiologia friulana«, in: »Atti dell'Accademia di scienze, lettere e arti di Udine«, 1976—78, Serie VIII, Volume III, str. 5—44.

⁹ Popis drugih recenzija u: *Vocabolario marinaresco* ..., str. XII.

¹⁰ Citirano po: C. Tagliavini, *o. c.*, str. 386, bilj. 2

¹¹ I sam Skok, veliki istraživač romanizama u našim govorima, ali vjeran neogramatičarskom učenju, često je miješao dubine i pojedine faze etimona, pa je, primjerice, venecijsanske riječi grčke provenijencije proglašavao grecizmima u srpskohrvatskom. Cfr. C. Tagliavini, *o. c.*, str. 396, bilj. 2; Z. Muljačić, »Sui veri e sui presunti romanismi del serbo-croato«, *Die Welt der Slaven*, XVI, 1971, 1 str. 42—46; V. Vinja, »Romanica et Dalmatica dans le premier dictionnaire étymologique croate ou serbe«, *SRAZ*, 33—36, 1972—1973, str. 547—571; Id., *SRAZ*, 37 1974, str. 149—185.

¹² za etim. <COOPERTORIU: REW 2206; Skok, *Term.*, 139—140; Skok *ERHSJ* II, s. v. *kùpijerta*.

¹³ <PLANIA REW 6573; Skok *ERHSJ* II, s. v. *plána*.

¹⁴ hrv. *maslina* »oliva« + tal. *-are*. Drugim riječima, mletački leksem *masen/masin-*paretimološki je motiviran slavenskim *maslin(a)* »oliva«.

¹⁵ Ovako transkribirani. Prvog oblika doduše nema u popisu, nego se navodi: »*cvàrat* (Rag.) primo quarto (di luna)«. Drugi treba izgovoriti [gindac] ili češće [gindàc].

¹⁶ Po svemu sudeći, to je serbokroatizam u venecijanskom. Radi se o 2. licu sing. imperativa glagola *mučati* »tacere«. Cfr. Boenio 431: »*muchi* La voce vernacola è illirica...«; DEI, 2523: »dal serbocroato, *muci*«: Ž. Muljačić, »Ital. *buci!* (*muci!* e sim.) »taci!« serbocroato *muci!* »taci«, in: *Serta slavica*. In Memoriam Aloisii Schmaus. Gedenkschrift für Alois Schmaus, München, R. Trofenik, 1971. 531—535. A. Prati, *Etimologie venete*, Venezia — Roma, 1968, s. v. *muci*: »Forse da un *mu-* e *bu-*, indicanti il chiudere la bocca.« To mišljenje preuzima i Rosamani. DEI ispravno opisuje: »v. di provenienza veneta, passata ad altri dialetti sett. (bologn. *muci*)«.

¹⁷ Ta se oznaka, doduše, nalazi i uz neslavenske riječi: *boché* »mazzo di fiori«, *snaps*, itd.

¹⁸ Nikakve opaske ne nose varijante: *srepigna*, *srepigna*, *sripnia*, *sgrepigna*, *stri-pigna*, *zrepnia*, *zrepigna*, *zripnia*. Sve su to oblici od hrv. (čak.) *črepnja*, *čripnja*, čak. *crepnja*, *cripnja*. Cfr. ARj 1, 823. 824; Skok ERHSJ I, s. v. *črijev*.

¹⁹ Dalje se veli: (D'uso recente dopo il 1918) via mare dalla marineria dalmata«. Slavensko-mletački hibrid: hrv. *spav(ati)* »dormire« + mlet. *-ada*.

²⁰ Bez oznake za varijante *cus'cerza*, *gus'ceriza*, *gustieriza*, *gustriza*. Za *lùstriza*, v. gore.

²¹ Cfr. M. Deanović, *Voci slave...*, 58.

²² hrv. *trepe(t)ljika* »populus tremula«; ARj 18, 602. 607.

²³ Gotovo sve takve riječi zabilježene su u Rijeci (Fiume).

²⁴ Nisu nam jasni oblik ni porijeklo ove riječi. Možda u vezi s hrv. *ljigav* »viscoso«, ili *slina* »saliva«. Rosamani bilježi i varijantu *ligaz*. Sem »pjena« javlja se u drugom značenju za *ligazo* (Pir. »specie di striscia, fascia, formata da spuma leggera, che talvolta appare in mare...«

²⁵ O hibridima i kalkiranim konstrukcijama vidi još: R. Vidović, o. c., str. 46—47, gdje se navode primjeri iz zadarskog »Narodnog lista« od 20. 7. 1887: »*andar colla polagana, oli gho mi tempo come anca ti de se andar divertir, non me se da studiar,...*«

²⁶ Recenzija za: G. Francescato, »L'influsso lessicale friulano nel dialetto slavo di Lusèverex«. In: *Ricerche slavistiche*, VIII, 1960, str. 307. Za *cragnolino* cfr. M. Deanović, *Voci slave...*, str. 61.

²⁷ Recenzija za: S. Musić, o. c., in SRAZ, 39, 1975, str. 250.

²⁸ To potkrepljuje i primjedba što je iznosi Jacques André u recenziji ovog rječnika: »De fait, on rencontre dans le *Vocabolario* assez peu de formes d'origine slave, mais on peut se demander dans quelle mesure un nationalisme chagrin ne les a pas écartées«. In: *BSLP*, LIV, 1959, fasc. 2, str. 165.

²⁹ *Naša pomorska i ribarska terminologija na Jadranu*, Split 1933. (= *Term.*)

³⁰ O tome v. V. Vinja, »Struktura i etimologija jadranskih naziva za riblje parove *trilja~barbun* i *skuša~lokarda*«, *Čakavska rič*, 2, 1977, str. 5—45.

³¹ Plural ove riječi nije *oligna*, nego *olignji* m. Drugonavedeni oblik je gen. sing. Cfr. bilj. 35. V. i V. Vinja, »Essai d'une approche structurale et étymologique des noms de Céphalopodes«, *SRAZ*, XXIII (1—2), 1978, 303—305.

³² Cfr. sada: R. Vidović, *Pomorski rječnik*, Split 1984. Svakako će dragocjen doprinos istraživanjima jadranskog pomorstva i ključ za zamršene probleme talasozoonimskog nazivlja označiti dugo i temeljito pripreman *Etimološki rječnik naziva jadranske faune* Vojmira Vinje (u štampi), i za koji autor kaže da »... se propose d'étudier les noms de la totalité de la faune marine de l'Adriatique orientale dans leur contexte méditerranéen et européen. Le travail d'enquête qui s'étale sur les vingt-cinq dernières années a pris en considération plus de cent points pour plus de 120 espèces«. (*SRAZ*, 39/1975, str. 7).

³³ Vjerojatno krivo, umjesto *kostižamo*, jer u Dubrovniku *kostižati*, a ne (*a*)*košt(iv)ati* < ven. *acostar*, znači »ploviti uz obalu« (*costeggiare*). Sufiks *-ižati* je ven. *-izar*, kao u *burdižati* < *bordizar*.

³⁴ Ovo je fem. sing. pridjeva *marinan*, i najčešće se odnosi na coll. *riba* »pesci«.

³⁵ Oblik *mòdrizi* [mòdri:si] »menola« za Cres ne postoji. Pravilan oblik u sing. nom. glasi *modrak*, pl. *modraci*. (Cfr. V. Vinja, »Les noms des Ménidés. Essai d'étymologie globale«, *SRAZ*, 21—22, 1966, 25). To potvrđuje i oblik *muodrazi* »menole«, koji fonetski i akcenatski označava plural od [mwódrak] »menola. Analogno bilješki 31, dubrovački termini (Rag.) *ànio*, *àrbuo*, *bacàjar*, *bàrbùn* (sic), *bùtio*, *bùzio*, *capètan*, *còno*, *fèrò*, *fòrnio*, *fùgun*, itd. ne glase u pluralu *ànela*, *èrbula*, *bacàjara*, *barbùna*, *buiòla*, *bùzjela*, *capetàna*, *conàla*, *feràla*, *fòrgnela*, *fugùna*, kao što upućuje oznaka pl. Ovi potonji su genitivi singulara u »slavenskoj deklinaciji«. Prema tome, ni »bite, pl. -a (Rag.) f. pl. bitte« nije ispravno morfološki opisano.

³⁶ In: *Lingua Nostra*, Vol. XXXVIII, fasc. 1—2, marzo — giugno 1977, str. 62.

RIASSUNTO

Allo studio degli influssi romanzi sui sistemi linguistici ed onomastici jugoslavi è stato dedicato un numero relativamente grande di lavori, mentre i contatti nel senso contrario, quelli jugoslavo-italiani, non sono stati finora sufficientemente trattati. Dopo la pubblicazione dell'*Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* di Petar Skok, dell'*Etimološki slovar slovenskega jezika* (vol. I, A—J) di F. Bezlaj, dell'ultima timazione della quasi centenaria pubblicazione del *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* dell'Accademia Jugoslava delle Scienze e delle Arti, che ha edito di recente anche il *Lexicon Latinitatis Medii Aevi Iugoslaviae*, si impone pure un approccio moderno e privo di pregiudizi a tali quesiti. Il *Vocabolario giuliano* di E. Rosamani — apparso quasi trent'anni fa — rimane tuttora uno dei rari vocabolari che registra molte voci di provenienza slava (serbo-croata e slovena), ma i criteri adottati dall'autore nei confronti di questo materiale sono un buon esempio di come non si dovrebbe procedere nell'interpretazione del lessico di provenienza slava. Anche il posteriore seguito o completamento di questo vocabolario, *Vocabolario marinaresco giuliano-dalmata*, apparso nel 1975, è caratterizzato da un identico approccio al problema degli slavismi: un criterio di selezione confuso, delle interpretazioni erranee e parziali; in più vengono passati sotto silenzio gli studi di autori jugoslavi che avevano potuto contribuire al chiarimento della problematica. Nel presente articolo si tenta una classifica dei criteri del Rosamani, sottoponendo i medesimi a un esame critico.